

**Češi, Slováci a jejich sousedství:
Identita – Stereotyp – Historické vědomí**

Denisa LABISCHOVÁ

**Czechs, Slovaks and Their Neighbourhood.
Identity – Stereotype – Historical Awareness**

Abstract: This study deals with empirical research of historical awareness of pupils, students and teachers on the Czech schools with accent of intercultural dimension. Within the extensive survey in years 2011–2012 with application of mixed research design combine qualitative and quantitative research approach have been inquiring the respondent's attitudes to neighbouring nations, especially likings and antipathies, Czech's autostereotype and heterostereotype of Slovak, assessment of personal experiences with the members of Slovak national minority and assessment of contemporary bilateral relations Czech and Slovak Republic.

Key Words: National identity, Autostereotype, Heterostereotype, Historical awareness, Empirical research, Czech-Slovak relations

**Úvodem: Skupinové identity a stereotypy
ve vztahu k historickému vědomí**

Úvahy o národním charakteru jednotlivých (především evropských) národů prostupují prakticky celé filozofické a historické myšlení moderní doby. V současnosti se jim věnuje zejména kulturní antropologie, ale

také historická sociologie. Miloš Havelka (2002, s. 10–33), zabývající se konceptem mentalit, soudí, že skupinové mentality je třeba důsledně odlišit od sociální auto- a heterostereotypů a že souvisejí spíše s otázkami národního charakteru a kolektivního vědomí. Pro konstrukci kolektivního vědomí je zásadní připisování významu jednotlivým dějinným fenoménům a hledání jejich smyslu, je třeba tedy zkoumat také historické vědomí dané společnosti.

„Národní charakter“ má ovšem k historickým mýtům a stereotypům velmi blízko. Vznik legend a antilegend, jež se stávají historickými stereotypy a vrůstají do historického vědomí obyvatel, považuje Ivan Kamenec (2006, s. 18) za jakýsi začarovaný kruh a nazývá ho „perpetuum mobile“. Mýty a stereotypy měly podle něj v minulosti z určitého hlediska pozitivní význam, neboť působily jako stabilizační moment paměti národa, kdy tato romantizující idealizace národních dějin ovlivnila filozofii, umění i politiku.

Podobně Eduard Maur (2000, s. 71–72) konstatuje, že skupinové představy o minulosti vytvářejí pevné ideologické pouto mezi členy skupiny, ať již se jedná o etické normy či obrazy „protivníka“. Legitimizují tak vlastně skupinové zájmy a požadavky. Maur podotýká, že ani v době nejsilnějšího rozmachu národního hnutí nelze hovořit o naprosté jednotě „národního“ vědomí, neboť do něj vždy pronikaly regionální prvky, ať již se jedná o regionálně určenou vazbu k určitým (např. poutním) místům či o odlišnou religiozitu, jak dokládá kupříkladu výrazně slabší husitská tradice v regionech s převažujícím katolickým náboženstvím.

Národní identita patří do systému kolektivních sociálních identit a je určována vztahem k těm „druhým“. „Definuje, kým jsme – kulturně i politicky.“ (Vlachová, 2010, s. 95)

Ladislav Holý (2001, s. 70) pokládá národní stereotypy a národní tradici za stěžejní momenty národní identity. Upozorňuje na to, že „sebeobrazy vyjadřované prostřednictvím charakterových vlastností, které si připisují, a sebeobrazy vyjadřované prostřednictvím tradic, které považují za vlastní, se podstatně liší.“ Sebeobraz vzniká generalizací zkušenosti, tradice je výrazem potřeby uchovávat národní kontinuitu jako „specifické čtení národní historie“, přičemž „kanonickým čtením“ je pro Čechy stále Palacký (Holý, 2001, s. 77).

V případě slovenské společnosti dominují dle Kamence (2006, s. 18) především dva stereotypy, jednak vnímání národních dějin z obranného úhlu pohledu, jednak obraz o plebejském charakteru slovenské historie, jež vyúsťují v mýtus tisícileté poroby národa. Nutno poznamenat, že mýtus o třistaleté (pobělohorské) porobě patří mezi tradiční historické stereotypy také u českého národa (srov. Rak, 1994).

Slováci se v minulosti vymezovali především vůči maďarské a české kultuře (Gál, 1992, s. 67). V tomto kontextu můžeme zmínit výzkum *Niektoré otázky historického vedomia obyvateľstva Slovenskej republiky* kolektivu Miroslava Pekníka (2006), který byl zaměřen zejména na hodnocení vývoje bilaterálních vztahů Čechů a Slováků v různých etapách 20. století, a to na škále rovnocenné vztahy – nadřazená pozice jednoho z národů. Dle výsledků šetření je vnímání společné historie Čechů a Slováků politicky a občansky stále velmi citlivé a převažuje percepce nadřazenosti českého národa v minulosti, pouze s výjimkou období Slovenského štátu a rovnocenného postavení v období po rozdělení Československa v roce 1993 (Pekník, 2006, s. 47, 50–51).

Asymetrie v česko-slovenských vztazích je dle Josefa Alana dána zejména odlišnou hodnotovou orientací. Na Slovensku je kultura vázána na náboženství a národní solidaritu, kdežto v Čechách, s výjimkou jižní Moravy, se prosazují spíše pragmatické hodnoty (srov. Gál, 1992, s. 5).

Gál (1992) popisuje stereotypy ve vzájemném vnímání obou národů následovně: Slováci jsou mnohými Čechy nahlíženi skrze folklór (typický Slovenský „holopupkár“ s valaškou a holým břichem), vedle pohostinnosti je jim přisuzován nacionalismus a zakomplexovanost. Pohled z druhé strany je určován stereotypy české kulturnosti, smyslu pro humor, ale také vychytralosti, lenosti, povýšenectví či chamtivosti. Český autostereotyp je „sebekritičtější“ než slovenský a zahrnuje přívlastky jako závistivost, zbabělost, nejednotnost, neschopnost odboru v době národního útisku. Z pozitivních charakteristik dominuje „švejkovství“, pracovitost a šikovnost.

Ladislav Holý (2001) charakterizuje český sebeobraz několika typickými rysy. Jedná se především o průměrnost a zdravý selský rozum („malý český člověk“), pracovitost („zlaté české ruce“), závistivost, netolerantnost a mírumilovnost („holubičí povaha“). České představy

o Slovácích jsou modifikovány jakousi komplementaritou. Zatímco česká společnost je dle těchto představ moderní, slovenská tradiční. Češi mají svou historii a tátnost, Slováci nikoliv. Češství vystihuje pokrok, dospělost, kultura, racionalita a příslušnost k Západu, u Slováků se jedná o zaostalost, mladý národ, přírodu, emocionalitu a příslušnost k Východu (Holý, 2001, s. 99).

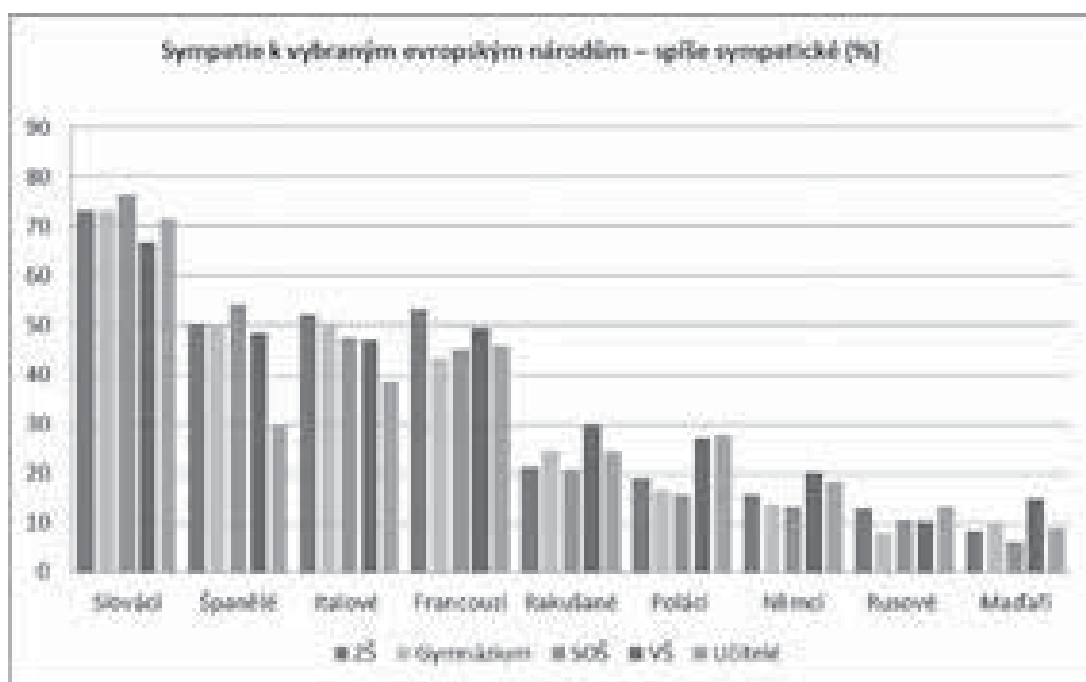
Téma je samozřejmě nutno uchopit také empiricky. Položky vztahující se k českému autostereotypu a aktuálnímu heterostereotypu Slováků v návaznosti na vnímání oblaby našich východních sousedů v porovnání s jinými evropskými národy, jakož i k hodnocení osobních zkušeností s příslušníky slovenské národnostní menšiny žijícími na území České republiky a k posouzení současných bilaterálních vztahů se Slovenskem, byly zařazeny do rozsáhlého šetření realizovaného v letech 2011–2012 v rámci projektu *Multikulturní aspekty vzdělávání v sociálně humanitních předmětech a jejich odraz v historickém vědomí studující mládeže*.¹ Zkoumaný soubor zahrnoval celkově 2524 respondentů z deseti regionů České republiky,² z toho 710 žáků základních škol (14–15 let), 624 žáků gymnázií (17–18 let), 486 žáků středních odborných škol (17–18 let), 347 vysokoškolských studentů učitelství dějepisu a 257 učitelů dějepisu základních a středních škol. Ve výzkumu byl poprvé využit smíšený výzkumný design (focus groups, in-depth interviews, dotazníkové šetření), který umožňuje hlouběji proniknout do zkoumaného problému a překlenout tak nedostatky a omezení, které s sebou nese uplatnění pouze kvantitativní či kvalitativní metodologie. Výsledky kvantitativní části šetření byly zpracovány ve statistických programech *Remark Office OMR* a *Statistical Package for the Social Sciences*. Kvantitativní část výzkumu byla uskutečněna v roce 2011, kvalitativní probíhala v letech 2011–2012.

Metodická koncepce výzkumu stereotypů odráží interdisciplinární charakter zkoumaného jevu a vychází především z lingvistických interpretačních postupů. Hubert Orłowski (2009) pojednává o historických stereotypech v rámci bádání historické sémantiky. Inspirací pro zde prezentovaný výzkum se stalo zejména šetření polského autora Jerzy Bartmińského (1995), který zkoumal interetnické postoje vyjádřené v podobě typických a netypických vlastností různých národů

metodou sémantického diferenciálu. K seznamu dvaceti šesti vlastností, jež jsou nejčastěji užívány k označení národního charakteru, dospěl autor na základě jazykových analýz přísloví a frazeologismů a opakovaného dotazování otevřenými otázkami typu: „*Jakým výrazem byste nejlépe charakterizovali typického Němce...*“ V dlouhodobých výzkumech oborově didaktických (Labischová 1999, 2005) se konečný seznam vlastností ustálil na počtu dvaceti pěti.

Obliba evropských národů

Sympatie či antipatie vůči příslušníkům národních celků a národnostních skupin s etnickými stereotypy úzce souvisejí. Sympatie je postoj, který se často utváří na základě obrazu o tom „druhém“. Stereotypy tak slouží k racionalizaci (Piontek, 1993, s. 35–40) a k odůvodnění našich postojů. Máme-li v oblibě kupříkladu Francouze, bude u nás převládat jejich pozitivní obraz a budeme je pokládat především za veselé milovníky života s výbornou gastronomií. Pokud nám však Francouzi příliš sympatičtí nejsou, budeme akcentovat možná spíše údajnou „zahleděnost do sebe“ a neochotu komunikovat v cizích jazycích.

Graf č. 1: Sympatie k vybraným evropským národům – varianta odpovědi „spíše sympatické“

V aktuálním výzkumu (*graf č. 1*) byly sledovány sympatie vůči příslušníkům vybraných národů³ a národností, a to na škále *spíše sympatický – neutrální – spíše nesympatický*.

Největší sympatie jsou pociťovány vůči našim tradičně „nejbližším“ sousedům Slovákům (73 %), ale také k středomořským národům – Španělům, Italům a Francouzům (četnosti se pohybují v rozmezí 47–49 %). Na dalších pozicích, již s nižšími četnostmi preferencí z hlediska obliby, se ocitají všichni ostatní čeští sousedé.

U některých národů byly zaznamenány výraznější rozdíly v postojích jednotlivých skupin respondentů. Asi nejpatrnější odlišnost byla zaznamenána u Španělů, které hodnotilo pozitivně o 20 % méně učitelů než ostatních dotázaných. Mírné odlišnosti byly zaznamenány také u Poláků, Němců a Rakušanů, ke kterým pociťují silnější sympatie naopak spíše učitelé a vysokoškolští studenti historie.⁴ Je otázkou, nakolik jsou tyto rozdíly způsobeny například větší informovaností o historii a kultuře daného národa (což předpokládáme zejména u Poláků) a nakolik je možno připisovat je kritičtějšímu náhledu pedagogů na stereotypní obraz „dědičného nepřítele“ (v případě Němců).

Sympatie k evropským národům (v %)								
	výzkum 2011		výzkum 2004		výzkum 2002		výzkum 2000	
1.	Slováci	47	Francouzi	44	Francouzi	42	Francouzi	40
2.	Britové	42	Slováci	28	Slováci	20	Britové	28
3.	Francouzi	38	Italové	24	Britové	33	Slováci	25
4.	Italové	27	Britové	22	Italové	23	Italové	23
5.	Španělé	20	Španělé	16	Španělé	17	Španělé	14
6.	Češi	19	Poláci	9	Němci	12	Rakušané	15
7.	Němci	17	Řekové	9	Švýcaři	10	Řekové	11
8.	Rakušané	8	Švédové	8	Nizozemci	9	Poláci	10
9.	Řekové	7	Švýcaři	8	Češi	8	Němci	9
10.	Švýcaři	7	Nizozemci	7	Řekové	7	Nizozemci	6

Tabulka č. 1: Sympatie k evropským národům ve vybraných oborově didaktických výzkumech z let 2000–2011

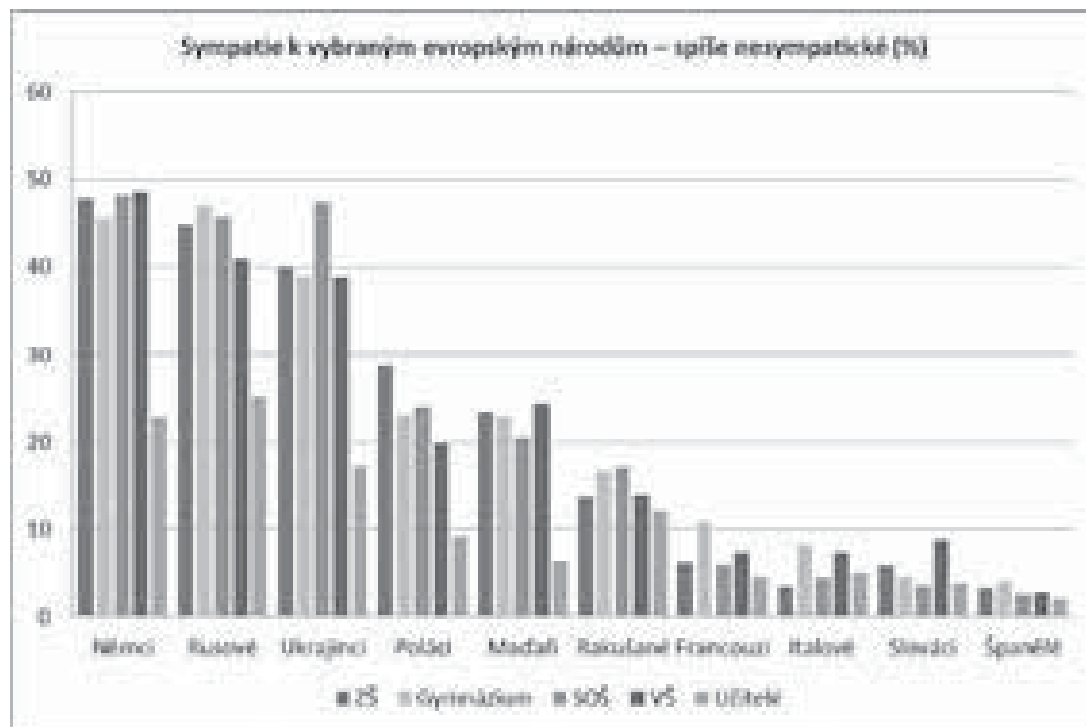
Výsledky výzkumů z let 2000, 2002, 2004 a (paralelně se zde prezentovaným šetřením realizovaného) výzkumu z roku 2011 umožňují určitá srovnání (tabulka č. 1). Je třeba poznamenat, že v dřívějších výzkumech byla použita odlišná metodika – respondenti uváděli tři nejoblíbenější evropské národy z hlediska sympatií v otevřené otázce dotazníku, odlišný byl také zkoumaný soubor z hlediska typu školy (srov. Labischová-Drabinová, 2000; Psotková, 2004; Labischová, 2005; Zádrapová, 2011).

Ve všech zmíněných výzkumech se projevila obecnější tendence jmenovat jednak národy sousední (ať již v pořadí sympatií, či antipatií), jednak tzv. „velké národy“, o jejichž historii a kultuře měli dotázaní výraznější povědomí. Sledovat je možno postupný nárůst sympatií vůči Slovákům od konce devadesátých let 20. století a naopak pokles pozitivních postojů vůči Francouzům, jejichž preference byla na přelomu tisíciletí jednoznačná. Od poloviny devadesátých let je patrný také pokles obliby Rakušanů, kteří byli po roce 1989 vnímáni jako vzor pro nové směřování Československé (České) republiky – jako malá, ale ekonomicky vyspělá demokratická země. Před vstupem ČR do Evropské unie však narůstala averze vůči „zasahování“ Rakouska do českých záležitostí ve vztahu k dostavbě jaderné elektrárny Temelín, což se projevilo ve výrazném poklesu preferencí, a svůj podíl na větší „rezervovanosti“ vůči našemu jižnímu sousedu nesla bezesporu také negativní medializace tzv. Benešových dekretů (Labischová, 2005, s. 128).

Z porovnání *grafů č. 1 a č. 2* je patrné, že v hodnocení vybraných evropských národů převažují spíše pozitivní tendence, neboť četnosti preferencí z hlediska antipatií jsou celkově výrazně nižší než z hlediska sympatií. Výsledek tedy naznačuje, že interkulturní postoje českých žáků, studentů a učitelů jsou převážně kladné. Ve vztahu ani k jednomu sledovanému národu nevyjádřila svůj negativní postoj polovina z celkového souboru respondentů (nejvyšší procento zde bylo 45 %). V tomto směru se velmi vyjímají učitelé, z nichž pouze v jednom případě vyslovila své antipatie čtvrtina (Rusové – 25 %) a v jednom se jednalo o 23 % (Němci).

Nejsilnější antipatie jsou tradičně vyjadřovány vůči Němcům (celkově 45 %) a Rusům (43 %). Odhlédneme-li od nižších četností odpovědí

pedagogů, nejsou rozdíly mezi jednotlivými skupinami respondentů z hlediska typu školy výrazné. V případě v pořadí třetích Ukrajinců (celkově 39 %) jsme zaznamenali vyšší procento negativních odpovědí u žáků středních odborných škol (47 %).

Graf č. 2: Sympatie k vybraným evropským národům – varianta odpovědi „spíše nesympatické“

Čtvrté umístění z hlediska neoblíbenosti patří našemu severnímu sousedovi. Spíše nesympatičtí jsou Poláci 23 % dotázaných. Také v případě mírných antipatií můžeme sledovat rozdíly mezi jednotlivými skupinami respondentů – vyjádřilo je pouze 9 % učitelů, 20 % vysokoškoláků, 23 % gymnazistů, 25 % žáků SOŠ a 28 % žáků základních škol. Je tedy patrné, že s narůstajícím vzděláním negativní postoje klesají a tento výsledek může být jedním z argumentů pro podporu vzdělávání v oblasti historie a kultury jiných národů a národností.

Pětina dotázaných hodnotí spíše negativně dále Maďary, 15 % Rakousany, u dalších národů byly zjištěny četnosti 7 % a méně.

Nebyly zjištěny odlišnosti v preferencích převyšující 3 %, z hlediska pohlaví, s výjimkou vyšší obliby Italů (o 17 %), Španělů (o 16 %), Francouzů (o 13 %) a také Slováků (o 5 %) u žen.

Antipatie k evropským národům								
	výzkum 2011		výzkum 2004		výzkum 2002		výzkum 2000	
1.	Němci	51	Němci	59	Němci	55	Němci	36
2.	Rusové	37	Rakušané	22	Rakušané	27	Rusové	23
3.	Poláci	35	Rusové	18	Rusové	27	Britové	18
4.	Maďaři	20	Britové	18	Ukrajinci	11	Poláci	13
5.	Ukrajinci	19	Italové	9	Poláci	9	Maďaři	10
6.	Rakušané	14	Francouzi	8	Britové	6	Srbové	9
7.	Francouzi	14	Ukrajinci	8	Maďaři	6	Rakušané	9
8.	Rumuni	12	Poláci	7	Italové	6	Italové	7
9.	Italové	8	Maďaři	6	Slováci	5	Rumuni	6
10.	Slováci	5	Slováci	5	Francouzi	5	Albánci	5

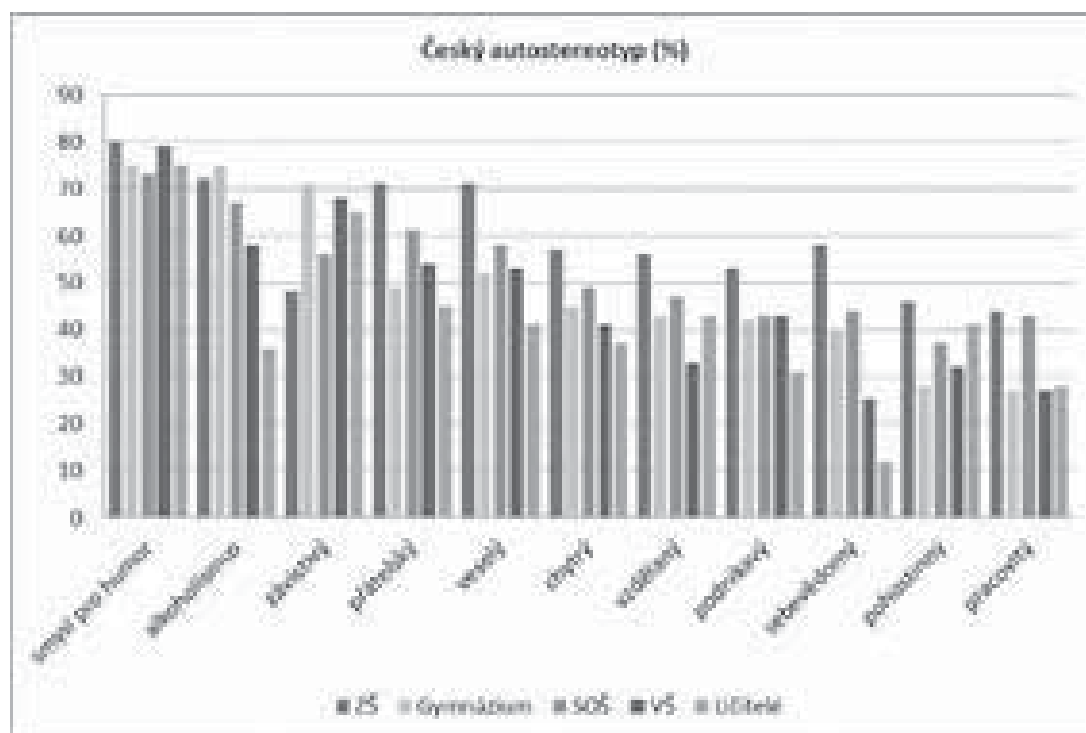
Tabulka č. 2: Antipatie k evropským národům ve vybraných oborově didaktických výzkumech z let 2000–2011

Jak vyplývá z *tabulky č. 2* (srov. Labischová-Drabinová, 2000; Psotková, 2004; Labischová, 2005; Zádrapová 2011), negativnější hodnocení je u většiny národů od roku 2000 relativně stabilní, vezmeme-li v úvahu, že v uvedených výzkumech byla zčásti použita odlišná metodika (viz výše) a výběr zkoumaného souboru. Ve všech šetřeních byli jako nejméně oblíbený národ jmenováni Němci, velmi neoblíbení jsou také Rusové. K některým národům jsou přibližně stejnou částí sledovaného souboru pocítovány sympatie, jakož i antipatie (Poláci, Francouzi, Britové). Poukázat je třeba na pokles antipatií vůči Rakušanům v roce posledního šetření (2011), kdy nebyly výrazněji medializovány žádné kontroverzní momenty v současných ani historických vztazích obou zemí. Zatímco v roce 2000 figurovali na předních místech z hlediska antipatií Srbové, což lze odůvodnit dozvuky válečného konfliktu na Balkáně, v pozdějších průzkumech již výrazně často uváděni nebyli.

Zajímalo nás také, zda je v hodnocení sympatií či antipatií vůči příslušníkům určitého národa patrný vliv geografické vzdálenosti či přímého sousedství. Regionální rozdíly jsme proto sledovali u čtyř

sousedních národů. Slováci jsou vnímáni ve všech regionech České republiky velmi pozitivně, geografická blízkost sehrává spíše kladnou roli. Vůbec nejpriznivější je jejich hodnocení na Těšínsku (81 %), ale také na Olomoucku a Ostravsku (shodně 80 %). Nejnížší četnosti z hlediska oblíbenosti byly zaznamenány především v hlavním městě (60 %) a v Ústí nad Labem (68 %).

Český autostereotyp a heterostereotyp Slováka

Graf č. 3: Český autostereotyp

Český autostereotyp nabývá ve srovnání s heterostereotypy českých sousedů nejvýraznějších kontur. V celkovém souboru nadpoloviční většina dotázaných nepochybovala o pěti „českých“ vlastnostech, u dalších čtyř charakteristik byly zjištěny četnosti nad 40 %.

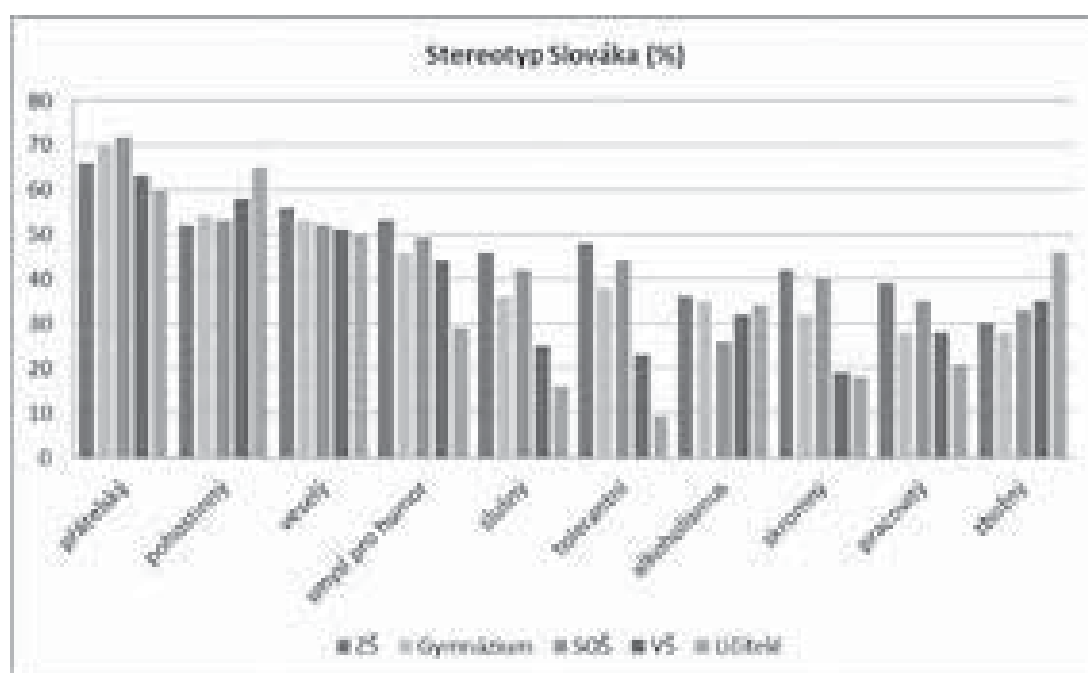
Čechy dle mínění respondentů nejvíce vystihuje *smysl pro humor* (celkově 77 %; nejvíce žáci ZŠ 80 %) bez podstatnějších rozdílů mezi jednotlivými skupinami z hlediska věku a typu školy (graf č. 3). Druhým nejčetnějším přívlastkem je *alkoholismus* (66 %), který figuruje ponejvíce v odpovědích gymnazistů (75 %), naopak učitelé ho mezi typické vlastnosti zařadili mnohem méně (36 %). U této charakteristiky,

spojené pravděpodobně s pověstnou konzumací piva, byl zjištěn zna-
 telný nárůst preferencí oproti dřívějším šetřením.⁵

Nejvýraznějším negativním rysem Čechů se pravidelně ukazuje být
závistivost (60 %). Tu naší národní povaze přisuzují zejména gymnazis-
 té (71 %) a učitelé (65 %), naopak pro nejmladší respondenty není její
 vnímání tak intenzivní (48 %).

Především pro žáky základních škol jsou Češi dále *přátelští*, *veselí*
 a *chytrí*, následuje *vzdělanost*, o které jsou přesvědčeni ponejvíce žáci
 ZŠ (56 %), naopak vysokoškoláci neodpovídali v případě této položky
 tak jednoznačně (33 %).

Nejmarkantnější rozdíl z hlediska typu školy vykazuje výsledek
 u charakteristiky *sebevědomý*, kterou volili nejčastěji žáci základních
 škol (58 %), naopak učitelé ji jmenovali spíše zřídka (12 %). Pocit se-
 bevědomí tedy v posledních letech výrazně narůstá, mladší generace se
 v tomto směru velmi odlišuje od generací starších. V roce 2004 označi-
 lo dokonce 36 % respondentů sebevědomí přímo za netypickou vlast-
 nost (Labischová 2005: 204).

Graf č. 4: Český heterostereotyp Slováka

Obraz Slováka (graf č. 4) je utvářen povětšinou příznivými pří-
 vlastky. Nadpoloviční většina dotázaných připisuje našim východním

sousedům především *přátelskost* (67 %), oceňovány jsou také *pohostinnost* (55 %) a *veselost* (53 %).

Údajná „příbuznost“ slovenské a české „národní povahy“ se projevuje asi nejzřetelněji ve vnímání *smyslu pro humor* (celkově 47 %). V jeho hodnocení jsou však v případě Slováků o něco zdrženlivější pedagogové (29 %).

Zatímco většina respondentů nezařadila *slušnost* mezi nejtypičtější „české“ vlastnosti, v pohledu na příslušníky slovenského národa přesvědčení o jejich *slušnosti* převažuje (celkem 37 %). Povšimnout si musíme diferencí v odpovědích jednotlivých skupin oslovených. Tento stereotypní rys vnímá takřka polovina nejmladších respondentů (46 %), ovšem pouze 16 % učitelů a 25 % vysokoškoláků. Jedná se tedy o zřetelný posun v stereotypním nahlížení na Slováky u mladší generace směrem k pozitivnímu hodnocení tohoto aspektu. Je nutno podotknout, že v dřívějších šetřeních nepatřila *slušnost* mezi výrazný rys českého heterostereotypu Slováka, a to ani jako vlastnost typická ani výrazně netypická (Labischová-Drabinová 1999: 41).

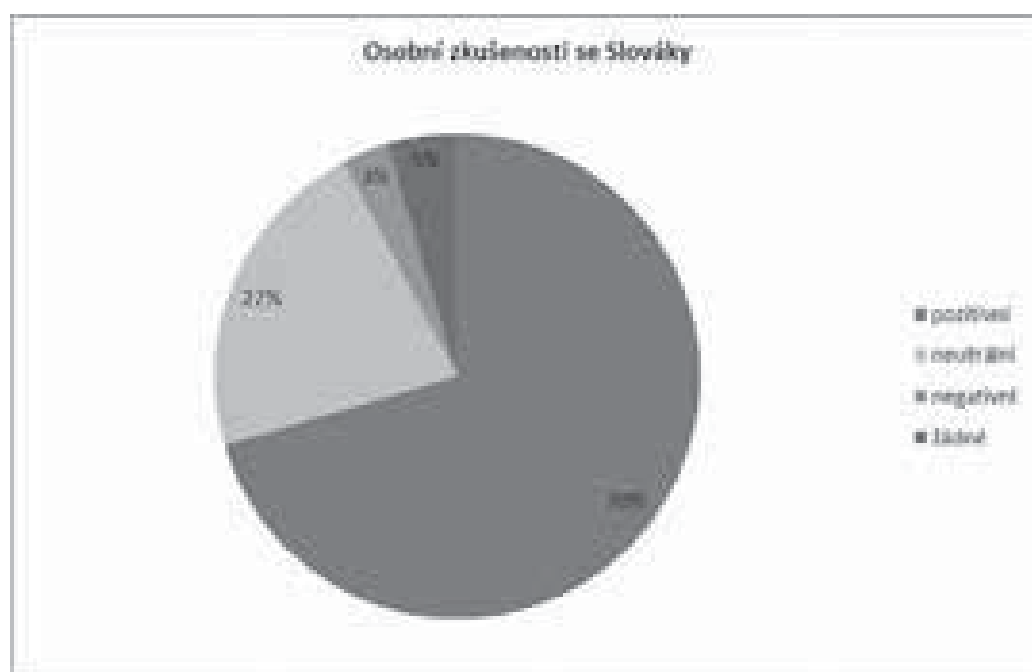
Obdobný výsledek s ještě patrnějšími rozdíly mezi žáky a pedagogy byl zjištěn u *tolerance* (celkem 37 %; žáci ZŠ 48 %, SOŠ 44 %, ale VŠ 23 %, učitelé 9 %). Naopak vcelku vyrovnané jsou četnosti jednotlivých skupin respondentů u *alkoholismu* (celkem 33 %), který je součástí heterostereotypu Slováka relativně stabilně a který naše dva národy podobně jako *smyslu pro humor* „spojuje“.

Je třeba poznamenat, že na rozdíl od ostatních skupin respondentů převládá mezi učiteli přesvědčení o slovenské *horkokrevnosti* (celkem 28 %, učitelé 55 %), která nechyběla ve výčtu nejpríznačnějších charakteristik Slováků v dřívějších výzkumech.

Výzkum ukazuje, že stereotypní představy o jiných národech i o sobě samých v odpovědích pedagogů nejsou nikterak mírnější, než je tomu u žáků a studentů. Je tedy nutno pracovat s faktem, že učitelé samotní uvažují ve stereotypních kategoriích a že s největší pravděpodobností alespoň do jisté míry tyto interkulturní obrazy vnášejí do svého dějepisného výkladu.

Hodnocení osobních zkušeností s příslušníky slovenské národnostní menšiny

Etnické a národní stereotypy úzce souvisejí s osobními zkušenostmi nabytými v procesu interkulturního kontaktu. Pozitivní či negativní zkušenost, třeba jen ojedinělá a spojená se situací, která nenastává běžně, bývá mnohdy podnětem pro vznik a šíření zjednodušujících, iracionálních stereotypů. Platí jistě také opačný vztah, vnímání druhého a hodnocení setkání s ním bývá hluboce zakořeněnými a povětšinou neuvědomovanými stereotypy významně ovlivněno. Stejný zážitek tak může být hodnocen jak pozitivně, tak negativně. Kupříkladu halasící skupinka španělských studentů může být pro někoho spojována s „typickým“ temperamentem Jižanů, jiný člověk je může považovat za „nevychované“. Monika Morgensternová hovoří o tzv. atribuční chybě, kdy je lidské chování přičítáno povaze celé skupiny bez zohlednění situační informace (Morgensternová, Šulová, 2007, s. 76).

Graf č. 5: Hodnocení osobních zkušeností s příslušníky slovenské národnostní menšiny

Graf č. 5 ilustruje zjištění, že převážná většina žáků, studentů i učitelů vnímá své osobní zkušenosti se Slováky jednoznačně pozitivně (70 %),

jedna pětina (22 %) respondentů je pak hodnotí jako neutrální. Pouze minimum (3 %) dotázaných charakterizuje své kontakty jako negativní a 5 % oslovených konstatuje, že nemá se Slováky zkušenosti žádné. Při srovnání odpovědí jednotlivých skupin respondentů z hlediska věku a typu školy nebyly zjištěny signifikantnější rozdíly.

Významnější difference byly zaznamenány při komparaci sledovaných skupin z hlediska regionu. Pozitivněji jsou hodnoceny osobní kontakty se Slováky v příhraničních regionech, tedy na severní Moravě a ve Slezsku (Opava 82 %, Těšínsko 80 %, Ostrava 74 %), naopak v regionech vzdálenějších od česko-slovenských hranic byla varianta *pozitivní* frekventována méně (Plzeň 62 %, Praha 64 %, České Budějovice 64 %, Ústí nad Labem 66 %), respondenti se zde častěji klonili k odpovědi žádné. Pozitivní hodnocení interkulturního setkávání v regionech sousedících se Slovenskem tak koresponduje s výraznější oblibou Slováků, která zde byla zjištěna.

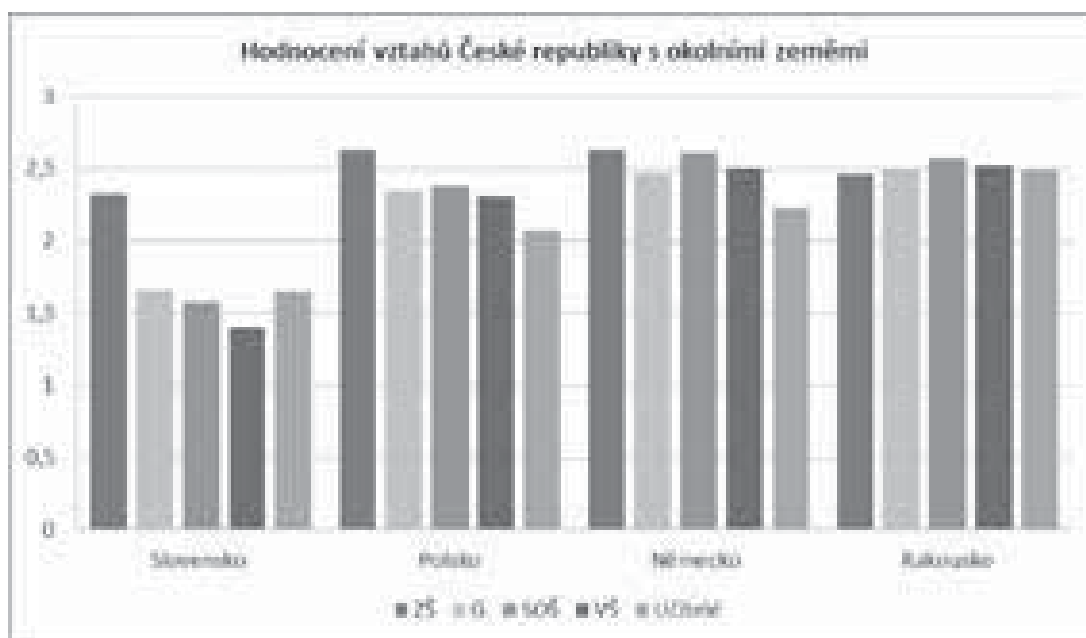
Hodnocení současných vztahů České republiky se sousedními zeměmi

Co se týče hodnocení současných vztahů s okolními zeměmi, byla pro jejich zjištění zvolena uzavřená dotazníková položka. Respondenti posuzovali bilaterální vztahy na pětibodové škále, kde 1 znamená nejlepší hodnocení.

V celkovém srovnání (*graf č. 6*) jsou nejpozitivněji vnímány vztahy se Slovenskem (skóre škály 1,62)⁶, s určitým odstupem pak s Polskem (2,36), Rakouskem a Německem (shodně 2,53). Je tedy možno konstatovat, že vztahy se všemi okolními zeměmi jsou vnímány jako spíše příznivé.

Při zjišťování diferencí mezi jednotlivými skupinami respondentů byly vysledovány určité tendence. Skupina učitelů dějepisu se v případě hodnocení vztahů se všemi sousedními státy odlišovala vyhraněnějšími postoji, což lze interpretovat přesvědčivější orientací v současném politickém, ekonomickém i kulturním dění. Volili totiž na dané škále méně často střední hodnotu (3), což by mohlo být výrazem jisté nerozhodnosti. Pedagogové se vyznačovali také tím, že pro hodnocení vztahů

s Německem a Polskem preferovali ve srovnání s žáky a studenty mnohem více hodnocení pozitivní. V případě Slováků ani Rakušanů nebyly v pozitivním hodnocení zjištěny významnější odlišnosti z hlediska věku a typu školy.

Graf č. 6: Hodnocení současných vztahů s okolními zeměmi (skóre škály)

Zaměřili jsme se také na regionální srovnání, kde byly rozdíly v některých případech také velmi signifikantní. Dle výsledků výzkumu je možno zobecnit, že vyhraněněji jsou bilaterální vztahy posuzovány v oblastech příhraničních, kde se předpokládají intenzivnější vzájemné kontakty. Nebyla však vysledována jednoznačná tendence v kladném či záporném hodnocení z hlediska regionu v dimenzi blízký – vzdálený. Vztahy naší republiky se Slovenskem⁷ byly nejlépe ohodnoceny na Olomoucku (93,7 %), Plzeňsku (92,6 %), Královéhradecku (90,6 %), Brněnsku (89,5 %) a Těšínsku (88,8 %), tedy v různých oblastech České republiky.

Závěrem

V rámci výzkumu z let 2011–2012 byly induktivními statistickými postupy (pořadový korelační koeficient Spearmanovo ρ , test dobré shody,⁸ analýza adjustovaných reziduí) zjišťovány také některé vztahy mezi proměnnými. Bylo zjištěno, že respondenti, kteří hodnotí vztah

mezi Českou republikou a ostatními zeměmi jako pozitivní či spíše pozitivní, vyjadřují zároveň větší sympatie k občanům dané země. Naopak respondenti, kteří hodnotí vztah obou zemí jako negativní, pociťují častěji antipatie k občanům sousedního státu. Hodnota pořadové korelace Spearmanovo ρ činila v případě vztahu se Slovenskem 0,291, jedná se tedy o statisticky významný vztah.

Statisticky významná je také korelace mezi osobními zkušenostmi s příslušníky slovenské národnostní skupiny a pociťováním sympatií a antipatií vůči nim. Respondenti s pozitivními zkušenostmi vyjadřovali častěji sympatie vůči Slovákům (Spearmanovo ρ 0,522).

Bylo dále zjištěno, že příslušníkům národů, vůči kterým jsou pociťovány spíše sympatie, jsou připisovány častěji pozitivní stereotypní vlastnosti. Naopak těm, kteří jsou pokládáni za spíše nesympatické, jsou přisuzovány vlastnosti negativní. Tuto souvislost potvrdil jednak test dobré shody, jednak analýza adjustovaných reziduí na 95 % hladině významnosti.⁹ Ti respondenti, kteří považují Slováky za sympatické, je hodnotí jako přátelské, se smyslem pro humor a vzdělané.¹⁰ Oproti tomu ti, kteří je považují za nesympatické, je častěji hodnotí jako závislivé, horkokrevné a nacionalistické.¹¹ U vlastnosti *alkoholismus* se žádný vztah neprojevil.

Závěrem je třeba říci, že úkolem oborové didaktiky dějepisu a dalších sociálně humanitních disciplín je především poznávat podobu interetnických postojů a jejich proměn v čase. Předpokladem vědomé reflexe je beze sporu realizace longitudinálních empirických šetření u žáků i učitelů. Cílem školní výuky není „rušit“ a odbourávat stereotypy v posuzování druhých, protože to ani není reálné, ale spíše rozvíjet schopnost žáků porozumět vzniku, genezi a významu stereotypů v různých dobách historie i v současnosti a vést je k uvědomění, že naše jednání může být těmito prvky kolektivního vědomí do značné míry ovlivněno.

Poznámky:

¹ Projekt byl financován MŠMT z dotačního programu *Podpora vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy* v roce 2011, řešitelka Denisa LABISCHOVÁ, spoluřešitelka Blažena GRACOVÁ.

² Praha, Ostrava, Opava, Brno, Olomouc, Plzeň, Ústí nad Labem, Český Těšín, České

Budějovice, Hradec Králové (vždy město i okolní menší obce); otázky vztahující se k rodinné paměti byly vzhledem k celkovému rozsahu dotazníku položeny pouze vysokoškolákům a učitelům (604 respondentů). Deset focus groups a dva hloubkové rozhovory proběhly v období březen 2011 až říjen 2012.

- ³ Italové, Maďaři, Poláci, Němci, Rakušané, Slováci, Španělé, Rusové, Francouzi, Romové, Vietnamci, Ukrajinci.
- ⁴ Učitelé hodnotí pozitivněji Rakušany o 2,7 %, Němce o 3,2 % a Poláky o 8,4 %.
- ⁵ V roce 2004 byl *alkoholismus* v pořadí sedmou nejčtenější vlastností českého autostereotypu (45 %).
- ⁶ Vztahy se Slovenskem: medián 1,00; modus 2.
- ⁷ Hodnoty 1 nebo 2 na škále.
- ⁸ Pearsonův chí-kvadrát test.
- ⁹ Hodnota adjustovaných reziduí nad 1,96 vyjadřuje statisticky významný vztah.
- ¹⁰ Hodnota adjustovaných reziduí: přátelský 15,2; smysl pro humor

Literatura:

- BARTMIŃSKI, J. Nasi sąsiedzi w oczach studentów. In WALAS, T. (ed.) *Narody i stereotypy*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 1995. s. 258–269.
- ČAPEK, V. *Národní a evropské vědomí školní mládeže*. Praha: FF UK, 2001.
- GÁL, F. *Dnešní krize česko-slovenských vztahů*. Praha: SLON, 1992.
- HAVELKA, M., TUČEK, M., ČERNÝ, J., ČESAL, J., HUDEMA, M. *Skupinové mentality*. Sociologické texty. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002.
- HAVELKA, M. Historické a systematické předpoklady tematizace problému mentalit v sociologii. In HAVELKA, M., TUČEK, M., ČERNÝ, J., ČESAL, J., HUDEMA, M. *Skupinové mentality*. Sociologické texty. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2002. s. 10–33.
- HOLÝ, L. *Malý český člověk a velký český národ*. Národní identita a postkomunistická transformace společnosti. Praha: SLON, 2001.
- JAWORSKI, R. Osteuropa als Gegenstand der historischen Stereotypenforschung. *Geschichte und Gesellschaft*. 1983, 13. Jg., S. 63–76.
- KAMENEC, I. Problémy s identifikáciou historického vedomia. In PEKNÍK, M. (ed.) *Verejná mienka a politika. Historické vedomie slovenskej spoločnosti*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2006. s. 17–21.
- KUNŠTÁT, D. Veřejné mínění a vztahy ČR k okolním zemím. *Naše společnost*. 1–2, 2003, s. 1–4.

- LABISCHOVÁ, D. Čech závistivec – Rakušan byrokrat? Proměny obrazu Čechů, Rakušanů a jejich minulosti ve vědomí studující mládeže. Spisy FF OU, 155. Ostrava: FF OU, 2005.
- LABISCHOVÁ, D. Národní stereotypy jako předmět historického bádání. *Acta historica Neosoliensia. Ročenka katedry historie Fakulty humanitních věd UMB v Banské Bystrici*. Tomus 7, Banská Bystrica 2004, s. 159–166.
- LABISCHOVÁ, D. Stereotypy a předsudky v dynamickém pojetí interkulturního vzdělávání. In KRÁKORA, P. a kol. *Multikulturalita a výchova k občanství ve středoevropském kontextu*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2011. s. 63–77.
- LABISCHOVÁ, D. Vybrané aspekty interkulturality z pohledu empirického oborově didaktického výzkumu. In KRÁKORA, P. a kol. *Aktuální společenskovední pohledy na výchovu k demokratickému občanství*. Praha: Nakladatelství Epoque, 2012. s. 99–114.
- LABISCHOVÁ-DRABINOVÁ, D. Etnické stereotypy a studující mládež. In GRACOVÁ, B., PSÍK, R. (ed.) *Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů II*. Ostrava: FF OU, 1999. s. 5–49.
- MAUR, E. Historické vědomí dnes – kritická reflexe, zmatek nebo záměrná destrukce? In *Evropa mezi Německem a Ruskem*. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty, Praha, 2000, s. 71–77.
- MORGENSTERNOVÁ, M., ŠULOVÁ, L. *Interkulturní psychologie. Rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha: Karolinum, 2007.
- MÜTTER, B. Stereotypen und historisches Lernen. *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*. 4, 2000, S. 250–258.
- PEKNÍK, M. (ed.) *Verejná mienka a politika. Historické vedomie slovenskej spoločnosti*. Bratislava: Ústav politických vied SAV, 2006.
- ORŁOWSKI, H. Stereotypy „długiego trwania“ a procesy nation building. In TRABA, R. (ed.) *Akulturacyja/asymilacyja na pograniczach kulturowych Europy Srodkowo-Wschodniej w XIX. I XX wieku*. Tom I. Stereotypy i pamięć. Warszawa 2009, s. 15–28.
- PIONTEK, D. Stereotyp: Geneza, cechy, funkcje. In BOROWCZYK, K., PAWEŁCZYK, P. (eds.) *W kręgu mitów i stereotypów*. Poznań, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 1993. s. 35–40.
- PSOTKOVÁ, P. *Historické vědomí české studující mládeže ve vztahu k evropským národům*. Diplomová práce (vedoucí práce B. GRACOVÁ), Ostrava: FF OU, 2004.
- RAK, J. *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*. Praha: H+H, 1994.
- ŠUBRT, J. (ed.) *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín: Historická sociologie – Knižní edice, 2010. s. 31–46.

- TLOLKOVÁ, Š. Obraz národní minulosti ve vědomí české studující mládeže. In GRACOVÁ, B. – PSÍK, R. (eds.): Školní výuka dějepisu a překonávání stereotypních obrazů sousedních národů II. Ostrava: FF OU, 1999. s. 151–167.
- VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. *Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie*. Sociologické studie. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2004.
- VLACHOVÁ, K. *Česká národní identita na přelomu tisíciletí*. In ŠUBRT, J. (ed.) *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín: Historická sociologie – Knižní edice, 2010. s. 95–106.
- ZÁDRAPOVÁ, L. *Vědomí evropanství u české studující mládeže po vstupu do Evropské unie*. Diplomová práce FF OU (vedoucí práce B. GRACOVÁ), Ostrava: FF OU, 2011.
- Vztah Čechů k národnostním skupinám žijícím v ČR – březen 2012*. Dostupné z http://www.cvvm.cas.cz/upl/zpravy/101271s_ov120413.pdf (citováno dne 3. 2. 2012).

Kontakt na autorku příspěvku:

PhDr. Denisa Labischová, PhD.
Katedra výchovy k občanství
Pedagogická fakulta
Ostravská univerzita v Ostravě
Fr. Šrámka 3
709 00 Ostrava – Mariánské Hory
e-mail: denisa.labischova@osu.cz